

lod han ansvaret til andre, eller også trak han afgørelserne så længe ud, at problemerne var løst på anden måde. Typisk var det også, at i det lange løb var det afgørende, at A. Forster havde et særligt fortrolighedsforhold til Hitler, i modsætning til A. Greiser. Derfor gik Forster sejrrig ud af de fleste af konflikterne, selv om han som politiker og administrator ustandselig gjorde de forkerte ting og iøvrigt var korrump og ineffektiv.

På alle disse punkter udgjorde Danzig således ikke nogen undtagelse inden for nazipartiets udvikling. Det afgørende var alene, at nazipartiets muligheder i Danzig led af nogle særlige begrænsninger på grund af fristadens internationale status. Folkeforbundets tilstedeværelse i form af en højkommissær, der bl. a. skulle overvåge overholdelsen af forfatningen, satte en bremse for den ensretning, der i selve Tyskland allerede ved udgangen af 1933 var en kendsgerning. Levine påviser, hvordan Danzig endnu i slutningen af 1934 kun var et »halvdiktatur«. Det sidste parti, Zentrum, blev først forbudt i oktober 1938. Ved valget i 1935 fik nazisterne trods valgtryk kun en lille sejr (59 % af stemmerne) – og A. Forster fik et nervesammenbrud af samme grund! Interessant nok var Hitler den første tyske kansler, der forsøgte at indstille de hemmelige tyske lån til Danzig og derved bragte dets kunstigt opretholdt økonomi på randen af en katastrofe. Devalueringen på 40 % var det øjeblikkelige resultat.

Selv om Levines sigte er en beskrivelse af nazisternes rolle, giver han for 1930ernes vedkommende også en bredere skildring. Han påviser Folkeforbundets og især Englands ringe interesse for at gøre garantien over for Danzig effektiv, hvilket især ses ved historikeren C. J. Burckhardts overtagelse af højkommissærposten i 1937. Dennes virke og samspil med Greiser og de moderate i det tyske udenrigsministerium som Weizsäcker skildres med stor forståelse og få kritiske kommentarer. – Bogen afsluttes karakteristisk nok ikke med en analyserende konklusion, men med en epilog, der giver et kort rids af udviklingen fra 1939 til 1945 i Danzig.

Kay Lundgreen-Nielsen

Bernd Martin: Friedensinitiativen und Machtpolitik im Zweiten Weltkrieg 1939–1942. Geschichtliche Studien zu Politik und Gesellschaft bind 6, Droste Verlag, Düsseldorf, 1974. 572 s. DM. 82.

Med dette første af planlagt to bind om de mange og forskellige fredsbestræbelser og -initiativer, der blev forsøgt mellem de krigsførende parter under II. Verdenskrig, har den unge Freiburger historiker Bernd *Martin* grebet om nælden mht. krigens nok forskningsmæssigt mest vanskelige og politisk mest kontroversielle spørgsmål, ikke alene fordi det faktisk er første forsøg på systematisk at behandle denne – i forhold til krigens militære og almindelige politiske historie – noget oversete og kun i detaljer kendte side, men osse fordi selve emnet ikke altid har harmoneret lige godt med det billede, de krigsførende stater ønskede at give af sig selv under og efter II. Verdenskrig. Et indblik i disse politiske problemer giver forf. f. eks. gennem oplysningen om, at de dele af de engelske kabinetsprotokoller fra dagene 18.–19. juli 1940, hvor der ifølge andre kilder blev drøftet og stemt om et fredsinitiativ over for Tyskland, er spærret for forskningen indtil 1990!

Det er derfor evident, at med den status fredsspørgsmålet – forstået som forhandlinger om fred – havde under II. Verdenskrig, hvilket osse kunne siges at være en følge af krigens totale karakter, der så at sige udelukkede en officiel og dermed af diplomatiet båret fredspolitik, nemlig en status som noget uofficielt og noget parterne i givet fald skulle kunne distancere sig fra, kommer spørgsmålet om kilderne hertil og deres udsagnskraft og -værdi til at spille en ret afgørende rolle. Og det må siges at være et impone-

rende og overbevisende arbejde Martin har lavet med at støve de mange fredsiniciativer og -forsøg frem, med at vurdere dem og afgøre deres faktiske betydning og dermed holde rede på dem for at kunne give et billede af et aspekt – der ikke synes at have været uden en vis indre sammenhæng – der ellers skulle synes at drukne helt i den politiske og militære krig. Disse vanskeligheder må osse ses i sammenhæng med, at fredsbestræbelserne som oftest ikke blev ført af de implicerede staters politiske ledelser eller diplomati – dog som regel med deres vidende – men derimod ad uofficielle eller neutrale kanaler: militærpersoner, efterretningsfolk, erhvervsfolk, videnskabsmænd, neutrale politikere og diplomater etc. Jeg er ude af stand til at vurdere materialets bæreevne i dette spørgsmål og i spørgsmålet om de enkelte fredsiniciativers faktiske betydning; men som sagt, Martins analyse virker overbevisende. Selv om II. Verdenskrigs udvikling fra en europæisk »normalkrig« til en global magtpolitisk og ideologisk konflikt om verdensherredømmet osse gav den en mht. midler og mål næsten total og eskatologisk karakter, så fandt der som det fremgår af bogen mange fredsiniciativer sted. For så vidt kunne der allerede tales om sådanne før 1.9.1939 for at forhindre krigen; større betydning tillægges dog de, der faldt i tiden 1.9.1939 til ca. midten af 1942 – bogens ydre ramme – altså perioden hvor Tyskland kunne siges at have initiativet i krigen. Det drejede sig derved om diverse kontakter mellem de implicerede hovedmodstandere England og Tyskland, om deres allieredes fredsbestræbelser og om de forskellige neutrale magters forsøg på – osse i national egeninteresse – at mægle som f. eks. de skandinaviske lande, Schweiz, Tyrkiet, Vatikanet, mens den eneste neutrale magt, der havde forudsætningen for at mægle – forudsat det overhovedet var muligt – nemlig USA af årsager jeg skal vende tilbage til, spillede en meget tilbagetrukket rolle. Som vi ved førte disse forskellige fredsbestræbelser og -iniciativer ikke til nogen mægling eller fred; de havde dog osse som forudsætning en vilje til fred, til at forhandle om fred. Og efter Martins behandling synes den ikke at have været til stede: en almen fred, der førtidigt ville afslutte kamphandlingerne, havde pga. krigens karakter ingen udsigter. Hvad Martin osse viser er, at de traditionelle statsledelser og deres fagéliter viste sig ude af stand til at forhandle om fred. Denne realpolitiske ramme omkring fredsspørgsmålet gør det dog ikke mindre spændende at læse om de mange, herunder osse overraskende fredsiniciativer, der trods alt var mellem de krigsførende sider: f. eks. at personer i det britiske kabinet (*Halifax* og *Butler*) efter Frankrigs nederlag 1940 udsendte fredsfølere til Tyskland, at *Rudolf Hess* ved at stille sig personligt håbede at tilvejebringe en tysk-engelsk fred, at to-frontskrigen åbnede mulighed for separatfredsforhandlinger mellem Sovjet og Tyskland.

Selvfølgelig var enhver forhandlet fred utænkelig, sålænge den hos den ene part kun kunne forstås som den anden parts tilpasning eller underkastelse: en fundamental hindring for fred var derfor Tyskland og *Hitler*, idet fredsspørgsmålet var alternativet verdensmagt gennem en »Pax germanica« eller undergang; derved gjordes problemet osse lettere for England, hvis problem det var, hvad det skulle stille op med et alvorligt ment og akseptabelt tysk fredsudspil. En ligeså væsentlig hindring for fred synes dog ifølge Martin i denne fase USA og *Roosevelt* at have været: *Roosevelt* ville bruge krigen til »als Gläubiger der vom Krieg ruinierten Völker durch eine Kontrolle der Weltwirtschaft politische Herrschaft auszuüben« (s. 460), hans vision om en »Pax americana«, der skulle sikre det kapitalistisk-demokratiske samfundssystem og som i denne fase af krigen gjorde ham til *Hitlers* egl. modspiller, var bestemmende for den amerikanske holdning, hvilket får forf. til at tale om »Zynismus der Macht« hos USA (s. 510): USA's egeninteresser bestemte dets holdning til krigs- og fredsspørgsmålet, bedst anskueliggjort i sommeren 1940, hvor USA længe lod England materielt i stikken.

Gennem sin redegørelse for fredsspørgsmålets tilbagetrukne rolle anskuelligt Martin osse de magtpolitiske og økonomiske interesser, der var på spil i krigen og som stillede sig hindrende i vejen for en forhandlet fred. Bogen kan dog osse opfattes som en kritik af magternes selvforståelse mht. deres rolle i II. Verdenskrig og dermed af de respektive magters historiografi: det gælder måske ikke så meget mht. Tyskland, hvor der ikke er så meget at gøre op med, som navnlig mht. England (*Woodward*) og USA (*Langer/Gleason*) og hvilket bind II nok vil vise, osse mht. Sovjet. I kritikken af myter omkring Englands og USA's rolle under krigen er bogen en velkommen udfordring. Men osse uden det har Martin skrevet en af de interessanteste og væsentligste bøger mht. II. Verdenskrigs politiske historie. Værkets afslutning må imodeses med forventning. Man kunne dog godt have ønsket sig en uddybning af det perspektiv, Martin antyder til sidst, at »das sozialdarwinistisch abgeleitete »Recht des Stärkeren«, gegen das die Gegner Deutschlands aufgestanden waren und das Gespräche über Frieden als Verrat ausweisen musste, wurde 1945 in seiner nationalsozialistisch-deutschen Ausprägung, versinnbildlicht in der Person Hitler, besiegt, aber weder im innergesellschaftlichen Bereich noch zwischenstaatlichen Verkehr der Welt- bzw. Grossmächte mit denen von ihnen abhängigen Ländern bislang überwunden« (s. 516). Således vurderet kom Roosevelt, der var med til at besejre Hitler, nemlig ikke til at betyde nogen principiel, kun en metodisk-graduel forskel i forhold til Hitler. Dermed kunne Martin have lagt op til en mere socialhistorisk betinget vurdering af fredsproblemet.

Karl Christian Lammers

Heinrich Brüning: Briefe 1946–1960, herausgegeben von Claire Nix unter Mitarbeit von Reginald Phelps und George Pettee. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1974. 517 s. DM. 39.80.

Den tidligere tyske rigskansler Heinrich Brüning, der efter sin flugt fra Tyskland i 1934 kun for kortere perioder skulle vende tilbage til Tyskland, da det III. Rige var brudt sammen i 1945, var som en af den politiske emigrations mest fremtrædende skikkelser en kritisk iagttagelse af forholdene i Tyskland før og efter 1945. I dette bind med en række ikke fuldstændigt gengivne breve fra årene 1945–1960 rummes – udover hyppige henvisninger til begivenheder fra Weimarrepublikken og hans egen kanslertid uden dog at bringe væsentligt nyt – Brünings vurderinger af stormagternes politik i spørgsmålet om Tysklands fremtid og især hans kommentarer til udviklingen i Vesttyskland efter 1945 og dermed til udviklingen henimod et Vest-Tyskland, som Brüning beklagede. Han kunne støtte Konrad Adenauer i en række ting, men han var yderst betænkelig ved dennes udenrigspolitik, fordi Adenauer i hans øjne for beredvilligt ofrede Tysklands enhed og den tyske genforening for samarbejdet med Frankrig og Vesttysklands integration i Vesteuropa. Brüning udtrykte modstand imod en fredsordning på basis af Yalta- og Potsdam-beslutningerne, fordi det ville betyde et tysk afkald på f.eks. østområderne. Selv om Brünings kritik kom udefra og selv om han afviste igen at spille en aktiv rolle i tysk politik, så havde han dog stadig så stor indflydelse i tysk indenrigspolitik, at et foredrag i 1954 – mens han var gæsteprofessor i Köln – om Tyskland og den internationale politik kunne fremkalde en indenrigspolitisk debat.

Brünings i katolicismen grundede konservative livsholdning gjorde ham til kritiker af sider af udviklingen i Vesttyskland og under sine besøg følte han sig som en fremmed. Der var ikke plads for de fødemokratiske holdninger, han gav udtryk for. Derfor følger brevene i grunden heller ikke meget nyt til det billede af personen Brüning, der